

Հ Ո Վ Հ. Թ Ո Փ Ո Ւ Ջ Յ Ա Ն

ՀԱՅ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՍԻՐԻԱՅԻ ԵՎ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ԱՋԳԱՅԻՆ-ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ
ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐԻՆ 1947—1952 թթ.

Մեր ձավոր արևելքի արաբական երկրներում հայ դեմոկրատական շարժումները ունեն իրենց ազգային որոշակի առանձնահատկությունները, կոնկրետ խնդիրներն ու նպատակները և կազմում են ժողովրդական այն շարժումների բաղկացուցիչ մասը, որոնք ծավալվում են այդ երկրներում իմպերիալիզմի և ֆեոդալիզմի դեմ՝ ազգային-ազատագրական ռևոլյուցիոն պայքարի դրոշի ներքո։ Այդ շարժումների պատմության միջով կարմիր թելի նման անցնում է օտարերկրյա զավթիչների և ներքին ռեակցիոն տարրերի դեմ անհաշտ պայքարի գիծը։

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո, ԱՄՆ-ի և Մեծ Բրիտանիայի իմպերիալիստները կոորդինացված քաղաքականություն էին վարում՝ Սիրիայում և Լիբանանում ֆրանսիական իմպերիալիստների մեկնումով ստեղծված, այսպես կոչված, «վակուումը» լցնելու համար։ Անգլո-ամերիկյան իմպերիալիստները բացահայտորեն միջամտում էին նրանց ներքին գործերին, տապալելով իրենց ոչ-ցանկալի կառավարությունները և այլն։

1947—1952 թթ. անգլո-ամերիկյան իմպերիալիստների բացորոշ միջամտությամբ իշխանության գլուխ կանգնեցին Լիբանանում Ռիադ Սուհի և Բեշարա էլ-Խուրիի կլիկը, Սիրիայում՝ Ջաիմ, Հինավի և Ջիշեքլի զինվորական դիկտատորները։ Մի կողմից իրենց հակա-ժողովրդական իշխանությանը սպառնացող վտանգը հեռացնելու, մյուս կողմից էլ ազատ ձեռքերով Սիրիան և Լիբանանը ագրեսիվ բլոկների և պակտերի մեջ ներգրավելու նպատակով, այդ ռեակցիոն կառավարողները վայրագ հալածանք ծավալեցին ազգային-դեմոկրատական ուժերի, հիմնականում աշխատավորական կազմակերպությունների և պարտիաների դեմ։

Պայքարի այդ դժվար օրերին, Սիրիայի և Լիբանանի հայ աշխատավորական մասսաները հանդես եկան արաբ աշխատավորության կողքին, անգլո-ամերիկյան իմպերիալիզմի և նրա տեղական գործակալների գաղութացման պլանների դեմ:

Սիրիայում ապրում են մոտավոր թվով 135.000¹, և Լիբանանում՝ 90.000 հայեր², որոնց հիմնական մասը տարբեր ձեռնարկությանների բաժնիկներ ու ծառայողներ են, գյուղացիական և արհեստավորական որոշ խավեր³: Նրանք անցել են հակաիմպերիալիստական պայքարի հերոսական ուղի, կերտել են ոգեշնչող, ուսանելի դրվագներ, որոնք միահյուսված են արաբ աշխատավորության ռևոլյուցիոն-ազատագրական մարտնչության պատմության հետ:

Մենք կփորձենք բարձրացնել 1947—1952 թթ. հայ և արաբ աշխատավորության համատեղ պայքարի մի քանի դրվագներ:

* * *

1947 թ. ֆրանսիական բանակների մեկնումից հետո ԱՄՆ-ի նավթային մոնոպոլիաների ներխուժումը մի կողմից, բրիտանական իմպերիալիզմի «մեծ Սիրիայի» ծրագիրը մյուս կողմից սպառնում էին Սիրիայի և Լիբանանի անկախությանը:

ԱՄՆ-ի իմպերիալիստները ճնշում էին գործադրում Սիրիայի և Լիբանանի վրա, այդ երկրների տերիտորիաներով Պարսից ծոցի նավթը Միջերկրական ծով փոխադրելու իրավունք պահանջելով:

Լիբանանում, հավանություն տալով ԱՄՆ-ի մոնոպոլիաների պահանջին, Բեշարա էլ-Խուրիի հակաժողովրդական կլիկը սրեց ներքին իրադրությունը: Ժողովրդական բողոքի ելույթներից վախենալով, պառլամենտը չհամարձակվեց վավերացնել կառավարության և մոնոպոլիաների միջև կայացած համաձայնագրի նախագիծը: Սակայն, ոչ մի միջոցի առաջ կանգ չառնելով, կառավարող կլիկը ցրեց պառլամենտը և որոշում ընդունեց 1947 թ. մայիսի 25-ին

1 «Ջաբթունք», Բեյրութ, 15 սեպտեմբերի, 1954 թ.:

2 Նույն տեղում, 19 օգոստոսի 1953 թ.:

3 Սիրիայում հայերը համախմբված են գլխավորապես Հալեպ, Դամասկոս, Լատակիա, Հոմա, Տարաուս և այլ քաղաքներում, ինչպես նաև Ղընճմիե, Յաղուբիե, Արամո, Դեյր էլ-Զոր, Քեսար, Հասիլե, Ռագդա, Արաբ Բունար, Ռաս էլ-Այն, Զարաբուս, Կամըլլիե և այլ գյուղական վայրերում: Լիբանանում հայերի մոտ 80%-ը բնակվում է Բեյրութ, Տրիպոլի, Զտհե, Ասիդա, Սուր և այլ քաղաքներում, իսկ մնացյալը՝ Լեռնալիբանանի և Բեկաայի գյուղերում:

ընտրություններ կատարելու մասին: Այդ ռազմավարության հետին միտքն էր՝ նոր պաշտպանություն կազմել ախպիսի տարրերից, որոնք թեր արտահայտվեին մոնոպոլիաների հետ գործարքի մտնելու քաղաքականությամբ:

Հետադիմական ուժերի համախմբում ստեղծելու նպատակով, Բեշարա էլ-Խուրիի պրոպագանդիստական ապարատը խոսում էր «կարմիր վտանգի» ուրվականի մասին, առասպելներ հյուսում կոմունիստական «հավանական պետական հեղաշրջման հարվածի» մասին և այլն: Հարավային Լիբանանի և Բեկաայի ֆեոդալ-կալվածատերերից կազմվեց ընտրական բլոկ, որի հաջողությանը նըպաստելու համար հավաքագրվեցին ֆալանժների, զովմի սուրիների, դաշնականների պարտիաները, ինչպես նաև ուրիշ ռեակցիոն կազմակերպություններ:

Լիբանանի դեմոկրատական ճակատի հիմնական ուժը կազմում էին Լիբանանի կոմունիստական պարտիան և Արհմիությունների ֆեդերացիան¹, որոնց շուրջ էր համախմբված այդ երկրի աշխատավորության ճնշող մեծամասնությունը: Այդ ճակատի հետ էին նաև Ս. Դ. հնչակյան, ռամկավար ազատական պարտիաները, Լիբանանահայ «Լեռնաշենի միությունը» և մի շարք հայ առաջադիմական կազմակերպություններ, որոնք ի նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ Լիբանանի հայությունն ընտրություններին մասնակցում է երկու դեպուտատի իրավունքով, Լիբանանի կոմունիստական պարտիայի հայկական հատվածի հետ միասին ստեղծեցին լիբանանահայ դեմոկրատական ճակատը: Դա, հայ աշխատավորության և բուրժուազիայի հայրենասեր խավերի ճակատն էր, որը ձգտում էր հայկական մասսաները մասնակից դարձնել Լիբանանի ազգային անկախության ամրացման ուղղությամբ կատարվող ջանքերին:

¹ Կոմիտեների լուծարքից հետո, 1943 թ. դեկտեմբերին Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիստական պարտիայի համագումարը, ի նկատի ունենալով, որ այդ երկրներում առաջացել են սոցիալ-քաղաքական միանգամայն տարբեր պայմաններ, որոշում ընդունեց ստեղծել Լիբանանի և Սիրիայի առանձին կոմպարտիաներ: 1945 թ. Փարիզում, ԱՀՖ կոնգրեսում Մուստաֆա էլ-Արիսը հայտարարեց, որ կոմունիստական արհմիությունները իրենց շարքերում Լիբանանում հաշվում էին 30.000, Սիրիայում՝ 18.000 բանվորներ: 1947 թ. Լոնդոնի կոմունիստական պարտիաների կոնֆերանսի տվյալներով 1941—1946 թթ. Լիբանանի կոմունիստական պարտիայի անդամների թիվը 1.500-ից բարձրացել էր 15.000-ի, Սիրիայում մոտավորապես նույն թվից՝ 8.000-ի: Դա, իհարկե, պատկառելի ուժ էր այդ թույլ զարգացած երկրների համար:

Ապրիլի 29-ի պաշտոնական հայտարարությամբ, լիբանանահայ դեմոկրատական ճակատը նշում էր. «Հայ դեմոկրատական ճակատը բաղկացած հնչական, ռամկավար ազատական, կոմունիստ և վերածնունդ կուսակցություններ և կազմակերպություններ, ինչպես նաև այլ միություններ, իր վերջին նիստին մեջ քրննելով լիբանանի ընտրական կացությունը և նկատի ունենալով հայ և եղբայրական արաբ ժողովուրդներու հասարակաց շահերը, որոշեց՝ ա) Առաջիկա լիբանանի խորհրդարանական ընտրության մասնակցիլ միացյալ և միակամ դեմոկրատական ճակատով, բ) Ամբողջ հայ ժողովուրդը հրավիրել իր ձայները կեդրոնացնել դեմոկրատական ճակատի նշանակած երկու անկուսակցական հարգված ազգայիններու վրա..., գ) Մասնակցիլ այն ցանկին, որ կբաղկանա դեմոկրատ լիբանանի ուժեղացման և անոր ժողովրդին շահերուն ծառայող անձնավորություններ»¹:

Ֆեռդալ-կալվածատերերի բլոկի համար նշանակությունից զուրկ չէին հայկական քվեները: Հայտնի է, որ Բեյրութի մի շարք թաղերում և արվարձաններում, առանձնապես Մեդալարում, Կարանտինայում և Բուրջ-Համուդում հայկական քվեները որոշիչ դեր են կատարում ոչ միայն հայ, այլև արաբ պառլամենտական թեկնածուների հաջողության գործում: Այդ ընտրական տեղամասերում, գործելով Բեշարա էլ-Խուրիի ոստիկանության հովանավորության ներքո, դաշնակ տեռորիստները տճրաբույր մթնոլորտ ստեղծեցին հայ դեմոկրատական ճակատի ընտրապայքարը ջլատելու նպատակով: Մայիսի 12-ին, դաշնակները սպանեցին կոմունիստ Պողոս Նաթրըյանին, որը Բուրջ-Համուդում Սիս թաղի ընտրական տեղամասի եռանդուն աշխատողներից էր²: Մայիսի 18-ին, նրանք դաշունահարեցին լիբանանի հայրենադարձության կոմիտեի նախագահ Հրանտ Տեբջյանին³: Դաշնակ տեռորիստների՝ անգամ ձեռքի հետապնդման շնթարկվելը խոր զայրույթ առաջացրեց ոչ միայն հայ, այլև արաբ աշխատավորության լայն խավերում:

Նշանակալից երևույթ էր այն, որ բացի «Ժողովուրդի ձայն», «Զարթոնք» և «Արարատ» հայկական թերթերից, լիբանանի նաև արաբական մամուլի առաջավոր օրգանները՝ «Տեխեզրաֆ», «Սաութ էլ-Ահրար», «էլ-Հատեֆ», «Սաութ էլ-Շաաբ» և այլն, անդրադառնալով Նաթրըյանի սպանությանը, դրվատում էին հայ և արաբ աշ-

1 «Ժողովուրդի ձայն», Բեյրութ, 1 մայիսի, 1947 թ.:

2 Նույն տեղում, 14 մայիսի, 1947 թ.:

3 Նույն տեղում:

խատավորության համատեղ պայքարը իմպերիալիզմի և նրա տեղական գործակալների դեմ: Հայտնելով, որ Նաթըրյանը սպանվեց «արաբների և հայերի թշնամի օտարների կողմից զինված հայ ոճրագործի զինակով» «Սաուվ էլ-Շաար» թերթը նշում էր. «Մենք արարենք, երգվում ենք [...], որ բոլոր հայ հայրենասեր դեմոկրատների կողքին պիտի պայքարենք մաքրելու համար իրաճանի հողից այն կեղտը, որ դաշնակցություն է կոչվում...»¹:

Մայիսի 25-ի պառլամենտական ընտրություններն ամենևին չհանդիսացան ժողովրդական կամքի արտահայտություն: Սարսափի, ճնշման և խարդախության միջոցով, Բեշարա էլ-Խուրիի հակաժողովրդական կլիկին հաջողվեց «հաղթանակ» տանել...: Հունիսի 4-ի պաշտոնական հայտարարությամբ իրաճանի կոմունիստական պարտիայի հայկական հատվածի կազմակերպության բյուրոն հաղորդում էր, որ բանակը, ժանդարմերիան, ոստիկանությունը, մինիստրությունների ծառայողները, ինչպես նաև տարբեր պարտիաների զինված խմբերը կոպիտ կերպով միջամտեցին հօգուտ կառավարական ցանկի հաջողությանը²: Դատապարտելով «...ուղղակի միջամտությունները... և մասնավորապես խաղաղ ժողովրդի վրա բացված կրակոցը», իրաճանահայ դեմոկրատական ճակատը նշում էր, որ «Ռտնակոխվեցավ ինչպես արաբ ժողովրդի, այնպես ալ հայ ժողովրդի ջախջախիչ մեծամասնության կամքը»³: Կամայականությունն ու խարդախությունն այնպես բացահայտ էին, որ բողոքում էին նաև Ֆրանք, ովքեր օգնել էին Բեշարա էլ-Խուրիի նախընտրական պայքարին: Ֆալանժների կազմակերպության օրգան «էլ-Ամալը» գտնում էր, որ «սարսափի, ճնշումի, բիրտ ուժի, խարդախության միջոցով է, որ կառավարությունը հաջողեցավ երկրին տալ խորհրդարան մը»⁴: Այդ ընտրությունների հակաժողովրդական էությունը բացահայտելու տեսակետից հատկանշական երևույթ է նաև այն, որ անգամ Բիշարա էլ-Խուրիի եղբայրը՝ Սելիմ էլ-Խուրին, բողոքելով մայիս 25-ի պարոդիայի դեմ, ի վերջո հրաժարվեց իր դեպուտատական աթոռից⁵:

Մայիսի 25-ի ընտրություններով իրաճանտում ազգային բուրժուազիայի իշխանությունը փաստորեն փոխարինվեց ֆեոդալ-

¹ صوت الشعب بيروت ٢٢ ايار ١٩٤٧

² «Ժողովրդի ձայն», Բեյրութ, 8 հունիսի, 1947 թ.:

³ Նույն տեղում, 4 հունիսի, 1947 թ.:

⁴ Նույն տեղում, 3 հունիսի, 1947 թ.:

⁵ Նույն տեղում, 10 հունիսի, 1947 թ.:

կալվածատերերի և խոշոր բուրժուազիայի օլիգարխիայով: Այդ նոր իրադրությունը հետևանք էր այն բանի, որ ազգային բուրժուազիան, վախենալով «կարմիր վտանգի» ուրվականից, շուգեցավ գործակցել բանվոր դասակարգի ավանգարդի հետ: Զրկվելով աշխատավորական մասսաների հենարանից, ազգային բուրժուազիան նախ խճճվեց կոմպրոմիսային խաղերի մեջ, ապա հարկադրվեց իշխանությունը հանձնել լիբանանի անկախության թշնամիներին: Լիբանանի կոմպարտիայի նախագահ Ֆարաջալա Հելուփ վկայությամբ, այդ «ընտրություններով» իշխանության ղեկի մոտ կանգնեցին իմպերիալիզմի ծառաներն ու գործակալները, լիբանանի, Սիրիայի և արաբական երկրների թշնամիները, օտար գրավման և օտարներին առանձնաշնորհումներ տալու կողմնակիցները¹:

Լիբանանի ներքին դրության մասին զեկուցելով, լիբանանի կոմպարտիայի քարտուղար Նիկոլա Շաուփն նշում էր, որ իմպերիալիզմի դրածո պառլամենտը իրավունք տվեց ամերիկյան Տայպ Լայնին վերահսկողություն կատարելու հաղորդակցության ճանապարհների, երկաթուղիների, օդանավակայանների, նավահանգստների վրա, ինչպես նաև առանց մաքսի ներմուծումներ կատարելու համար:

ԱՄՆ-ի իմպերիալիստների և հակաժողովրդական կառավարող կլիկի միջև կնքված պայմանագրին «փրկարար դեր» վերագրելով, Բեյրութի դաշնակցական օրգանը ցնծությամբ գրում էր. «Ամերիկան Անգլիայի հետ այն տերությունն է, որոնք հետամուտ են իրենց մենաշնորհները տեղական բնակչությանը բարիքին ի սպաս դնելու [...] Արդար պիտի չըլլար անտեսել... ամերիկյան օժանդակության ծրագրներու մարդասիրական կողմը...: Մարդասիրական բարձր առաքելություն մը վիճակված է Միացյալ Նահանգներուն»²: Դաշնակները ուզում էին հասարակ մարդկանց հավատացնել, որ ԱՄՆ-ի մոնոպոլիաները Տայպ Լայնի խողովակներով պետք է հոսեցնեն ոչ թե արարակամ նավթը, որից նրանք ստանում էին հսկայական շահույթներ, այլ «աշխատանքի եռուզեռ, նյութական բարօրություն» պիտի բերեն Սաուդյան Արաբիայի, Անդրհորդանանի, Սիրիայի և լիբանանի ժողովուրդներին:

Ի հակակշիռ ԱՄՆ-ի մոնոպոլիաների ձեռք բերած արտոնությունների, բրիտանական իմպերիալիստները փորձում էին ուժե-

¹ صوت الشعب بيروت ٢ حزيران ١٩٤٧

² «Ազգակ», Բեյրութ, 28 սեպտեմբերի, 1947 թ.:

չացնել իրենց քաղաքական և զինվորական ազդեցությունն արաբական երկրներում:

Համա-իսլամական բլոկ, և հետագայում, Թուրքիա-Անդրհորհանան կամ Իրաք-Անդրհորհանան ֆեդերացիա կազմելու ձախող փորձերից հետո, բրիտանական իմպերիալիստներն առաջ քաշեցին մեծ Սիրիայի ծրագիրը: Նրանք երազում էին Անդրհորհանանի և Սիրիայի միավորումով կազմել մի ընդարձակ պետություն, որի կազմի մեջ մտնելու էին նաև Պաղեստինի և Լիբանանի տերիտորիաների մոտավորապես բնակեցված մասերը:

1947 թ. սեպտեմբերին բրիտանական իմպերիալիստների ներշնչումով «Պաղեստինի միջազգային քննիչ հանձնախմբին» ուղարկած իր հուշագրով¹ Բեյրութի մարոնիտ համայնքի կրոնապետ Մորարակը նշում էր, որ Պաղեստինը և Լիբանանը արաբական երկրներ չեն և պահանջում էր Լիբանանում «հիմնել ազգային քրիստոնյա հայրենիք», իսկ Պաղեստինում՝ «հրեական ազգային հայրենիք»²:

Իբրև Լիբանանի անկախության դեմ կոպիտ ոտնձգություն, Մորարակի հուշագիրը խոր զայրույթ առաջացրեց արաբական երկրներում: Ժողովրդին ուղղված հատուկ հայտարարությամբ հանդես գալով, Լիբանանի կոմունիստական պարտիան նշում էր, որ անգլո-ամերիկյան իմպերիալիստները և նրանց տեղական գործակալները «դավեր են նյութում, ծրագրեր կազմում Լիբանանի անկախությանը վերջ տալու համար», որ «մեծ Սիրիայի» ծրագիրը դատապարտում են իսլամ և քրիստոնյա բոլոր լիբանանցիները, ինչպես նաև՝ Սիրիայի և մյուս արաբական երկրների հայրենասերները, որ այդ ծրագրի կողմնակիցները «իմպերիալիզմի գործակալներն են, Լիբանանում՝ դոմի սուրի պարտիան, Սիրիայում՝ Մոսլիման եղբայրների կազմակերպությունը և դաշնակները»²: Լիբանանի անկախության դեմ Մորարակի և նրա իմպերիալիստական տերերի նյութած դավերը մերկացնելով, հայ կոմունիստները, հընչակյանները, ռամկավարները և վերածննդականները «բոլոր հայերու անուամբ» հրապարակած իրենց «կոչում» նշում էին. «Լիբանանահայերը, որոնք Լիբանանի ժողովրդին կողքին մասնակցած են Լիբանանի անկախության համար մղված պայքարին և այժմ բոլոր լիբանանցիներու հետ, առանց դավանանքի խտրության կմասնակցին Լիբանանի անկախության, անոր հանրապետական

¹ «Ժողովրդի ձայն», Բեյրութ, 1 հոկտեմբերի, 1947 թ.:

² صوت الشعب بيروت ۲۹ ايلول ۱۹۴۷

վարչաձևին, բոլոր լիբանանցիներու միասնակության և ժողովուրդներու միջև բարեկամական և արաբական եղբայրական կապերուն պաշտպանության, կդատապարտեն Մոբարակի կողմն Պաղեստինի համար միջազգային քննիչ հանձնախմբին ներկայացված հուշագիրը, զոր կնկատեն վնասաբեր լիբանանցիներու միասնակամության և արաբ ժողովուրդներու միջև բարեկամական և եղբայրական կապերուն»¹:

Սեպտեմբերի 30-ին Լիբանանի տարբեր քաղաքներում և գյուղերում ծայր առավ համընդհանուր գործադուլ՝ քաղաքական պարտիաների, հիմնականում Լիբանանի կոմունիստական պարտիայի և ազգային բլոկի գլխավորությամբ: Հոկտեմբերի 1-ի համարում «Ժողովուրդի ձայն» թերթը հաղորդում էր, որ «փակված են բոլոր խանութները, շուկաները և տեղի կունենան ցույցեր» Մոբարակի հուշագրին դեմ բողոքելու համար²: Լիբանանի անկախությանը սպառնացող վտանգը, առանց կրոնի ու ազգության խտրության, միավորել էր բուրժուազիայի, մանր բուրժուազիայի և աշխատավորության տարբեր խավերին: Լիբանանահայ դեմոկրատական ճակատի կազմակերպությունների ջանքերով, հայ հասարակայնությանը ակտիվ մասնակցություն բերեց այդ ելույթներին, դաշնակների կամքին հակառակ, գործադուլի ամբողջ տևողության ընթացքում փակ մնացին հայերով բնակված թաղերի խանութները:

Ներքին իրադրության առավել սրումը վտանգավոր համարելով իր իշխանության գոյության համար, Բեշարա էլ-Խուրիի հակա-ժողովրդական կլիկը ստիպված եղավ հանդես գալ Մոբարակի ծրագրի դեմ:

Անգլո-ամերիկյան իմպերիալիզմի տնտեսական և ռազմա-քաղաքական էքսպանսիան օբյեկտիվ նախադրյալներ էր ստեղծում ներքին օպոզիցիայի առաջացման համար: Մոնոպոլիաների շահերն ու քաղաքականությունն ավելի ու ավելի էին հակասում ոչ միայն բանվոր դասակարգի, այլև գյուղացիության, ինտելիգենցիայի, քաղաքի մանր ու միջին բուրժուազիայի շահերին:

Լիբանանի ներքին օպոզիցիան, որի ձևավորումը սկսվել էր մայիսի 25-ի «ընտրությունների» նախօրյակին, 1947 թ. վերջերին հասել էր կուռ կազմակերպվածության: Նրա մեջ միավորվել էին ազգային բլոկը, ֆալանժների կազմակերպությունը, Լիբանանի կոմունիստական պարտիան և ուրիշ բազմաթիվ իսլամական, քրիս-

¹ «Ժողովուրդի ձայն», Բեյրութ, 1 հոկտեմբերի, 1947 թ.:

² Նույն տեղում:

տոննական և դրողական կազմակերպություններ: Օպոզիցիայի միջոցառումներին ակտիվ մասնակցում էր Լիբանանահայ դեմոկրատական ճակատը: Անընդհատ աճող օպոզիցիոն շարժումը ոչ միայն խանգարում էր անգլո-ամերիկյան իմպերիալիստների գաղութացման պլանների իրագործումը, այլև սպառնում նրանց դրածո իշխանությունը:

1947—1948 թթ. կառավարող կլիկը ոչ մի միջոցի առաջ կանգ չառավ օպոզիցիան կազմալուծելու համար: Առաջին հերթին, հակադեմոկրատական հարվածի տակ ընկան աշխատավորական կազմակերպությունները: Լուծված հայտարարվեց Լիբանանի կոմունիստական պարտիան, փակվեցին նրա ակումբները, խափանվեցին «Սաութ էլ-Շաաբ» և «Ժողովուրդի ձայն» օրգանները և մասսայական ձեռնարկություններ կատարվեցին կոմպարտիայի և արհմիությունների շրջանում: Մինչև 1948 թ. կեսերը Դըկվենիի և Բաալ-Բեկի բանտերը լցվեցին բանվոր դասակարգի և ինտելիգենցիայի առաջավոր ներկայացուցիչներով: Այդ միջոցառումների դեմ բողոքում էին ոչ միայն աշխատավորները, այլև բուրժուազիայի և մանր բուրժուազիայի տարբեր խավերը: Ռիադ Սուհին և Բեշարա էլ-Խուրիին ուղարկած իրենց բողոքագրում, Բեյրութի 80 իրավաբաններ, դրվատելով արգելափակված քաղաքացիների «անկեղծ հայրենասիրությունը» և «քաղաքացիական պարկեշտությունը», պահանջում էին նրանց անհապաղ ազատ արձակել¹: Նույնքան ամսի վերջերին ձեռնարկվեց նաև Մուստաֆա էլ-Արիսը²:

Կոմունիստների դեմ ծավալված հալածանքների նպատակն էր՝ լիկվիդացնել օպոզիցիան: Թեև ոչ միևնույն վայրագություններ, այնուամենայնիվ, հալածվում էին նաև ֆալանժների կազմակերպության, ազգային բլոկի և այլ օպոզիցիոն պարտիաների ղեկավարները: Այդ մասին են վկայում Ալֆրեդ Նազգաշի, Աբդյուլ Համիդ Քարամեի և ուրիշների դեմ ձեռք առնված միջոցառումները, ինչպես նաև ազգային բլոկի հերթական համագումարի արգելումը³:

Հակակոմունիստական հալածանքները ծանր հարված հասցրին օպոզիցիոն ճակատի միասնականությանը: Բանվոր դասակարգի ավանգարդի հետ գործակցող բուրժուական և մանրբուրժուական կազմակերպությունները որդեգրեցին զգուշավոր վար-

¹ «Արարատ», Բեյրութ, 21 հունիսի, 1948 թ.:

² Լիբանանի արհմիությունների ֆեդերացիայի նախագահ և Արհմիությունների համաշխարհային ֆեդերացիայի գործադիր կոմիտեի անգամ:

³ „L'Orient“, Beyrouth, 2 Décembre, 1948.

քագիծ ռեպրեսիայի շենթարկվելու համար: Կազմալուծվեց նաև լիբանանահայ դեմոկրատական ճակատը:

Այդ ծածկ պայմաններում հայ և արաբ աշխատավորության առաջավոր խավերը շարունակեցին համատեղ պայքարը անգլո-ամերիկյան իմպերիալիզմի և նրա տեղական գործակալների դեմ: 1948—1949 թթ. հանդես գալով մասսայական ելույթներով, հայ և արաբ աշխատավորները բողոքում էին ռեակցիայի հակադեմոկրատական միջոցառումների դեմ, պահանջում էին ազատ արձակել Ֆարաշլա էլ-Հեյուին, Նիկոլա Շաուիին, Մուստաֆա էլ-Արիսին և մյուս արգելափակված կոմունիստներին: 1948 թ. դեկտեմբերի 2-ին, Բեյրութի մեծ սերայի առաջ համախմբվելով, աշխատավորները կառավարությունից պահանջեցին Բաալբեկի և Դըկվեմիի բանտարկյալների ազատ արձակումը¹: Նույն նպատակով, աշխատավորական ելույթներ տեղի ունեցան նաև Տրիպոլիում: Այդ քաղաքում, ոստիկանությունը կալանքի վերցրեց մի շարք աշխատավորների, որոնք հակակառավարական թուլեցիկներ էին ցրում ժողովրդի մեջ²: Դեկտեմբերի 31-ին, ռեակցիան ազատեց մի շարք կալանավորների, այդ թվում և կոմունիստ լրագրող Պարույր Երեցյանին³, աշխատավորական նոր ելույթների առաջն առնելու նպատակով:

Ծղբայրական միասնական ոգի ցուցաբերելով, Բեյրութի հայ և արաբ 500 աշխատավորներ բողոքագիր ուղարկեցին Իրաքի ընդհանուր դատախազությանը, որը, իբր թե «հայրենիքի գերագույն շահերի դեմ» գործելու ամբաստանությամբ, կալանքի տակ էր առել Բաղդադի արհմիությունների ղեկավարներին: Այդ բողոքագրով Բեյրութի աշխատավորները պահանջում էին նրանց անհապաղ ազատել⁴, բայց նուրիսաիդյան ռեակցիան պատժի առավելագույնին դատապարտեց նրանց: Իրաքի դատախազության անարդար վճռի դեմ բողոքելով, հայ և արաբ աշխատավորները ցույցերով հանգեսեկան Բեյրութի իրաքյան դեսպանատան առաջ⁵: Ցուցարարները ընդհարվեցին Բեշարա էլ-Խուրիի ոստիկանության հետ: Ցուցարարներից Նաժլա Նըմըրին, Վերժինին և Արտաշեսյանին հանձնեցին ռեակցիայի դատաստանին: Արաբական մամուլը դժվատանքով արձանագրեց այն փաստը, որ դատավճիռը կարդալու պահին Արտա-

1 «Արաբատ», Բեյրութ, 4 դեկտեմբերի, 1948 թ.:

2 Նույն տեղում:

3 «Ջարթունք», Բեյրութ, 1 հունվարի, 1949 թ.:

4 «Արաբատ», Բեյրութ, 14 փետրվարի, 1949 թ.:

5 Նույն տեղում, 20 փետրվարի, 1949 թ.:

շեսյանը կոչել է:—«Կեցցե՛ք՝ Լիբանանը, անկցի բրիտանական իմպերիալիզմը: Դրա հետևանքով էլ, դատավորը սկզբնական մեկ ամսվա արգելափակման վճիռը վերածել է երկու տարվա բանտարկության¹:

Բանվորները օգնում էին Լիբանանի կոմունիստական պարտիայի այն ղեկավարներին, որոնք ընդհատակ անցնելով հերոսական ճիգեր էին գործադրում արաբներն և հայերեն բազմատիրաթ թուղթիկներ և «Ժողովուրդի պայքար» պարբերականը աշխատավորական լայն խավերում տարածելու ուղղությամբ: Այդ հրատարակությունները դիմակազերծում էին տիրապետող կլիկի հակաժողովրդական արարքները, նրա ստրկաբարո հնթարկվածությունը օտարերկրյա տերերին, և անգլո-ամերիկյան իմպերիալիզմի մանյուվրները Լիբանանը հակասովետական պատերազմի պլացդարմի վերածելու համար: 1949 թ. մարտ ամսի վերջերին, մերկացնելով Ատլանտյան պակտի ագրեսիվ նպատակները, հայերեն թուղթիկներից մեկը նշում էր, որ Վուդրիան և Լիբանանը երբեք մաս պիտի չկազմեն Սովետական Միության դեմ մղվող որևէ իմպերիալիստական պատերազմի²:

1949 թ. մարտ-նոյեմբեր ամիսներին աշխատավորական բազմաթիվ ելույթներ տեղի ունեցան Բեյրութում և Բեյրութի արվարձաններում: Կառավարող կլիկի հակակոմունիստական վարքագծից օգտվելով, գործարանատերերը պահանջում էին ի վնաս աշխատավորների վերանայել աշխատանքային օրենսդրությունը: Պատրոնների պահանջի իրավացիության մասին առասպելներ հյուսելով, ռեակցիոն թերթերը արդար գործ էին համարում այդ օրենսդրության մի շարք հոդվածների ճեղքափոխումը: Չնայած կենսամթերքների գները զգալի աճել էին և աշխատավարձը չէր բավարարում աշխատավորների առօրյա կարիքները հոգալուն, հակաժողովրդական կլիկը օրակարգի հարց դարձրեց աշխատավարձի կրճատումը: Այդ քայլի դեմ բողոքող աշխատավորական ելույթներ տեղի ունեցան Աշրտֆիհ և Մազրաա թաղերում, ինչպես նաև Մտարատի և Բուրջի կենտրոնական հրապարակներում: Ոստիկանությունը հարձակվեց Բուրջի ավելի քան հազար ցուցարարների վրա: 15 ցուցարարներ վերցվեցին կալանքի³: Աշխատանքային օրենսդրության վերանայման դեմ գործադուլով հանդես գալով, կահույքագործա-

1 «Զարթոնք», Բեյրութ, 16 մարտի, 1949 թ.:

2 «Արարատ», Բեյրութ, 30 մարտի, 1949 թ.:

3 «Զարթոնք», Բեյրութ, 9 նոյեմբերի, 1949 թ.:

կան, տպարանական և այլ ձեռնարկությունների բանվորներն ու ծառայողները պահանջում էին վերաբանալ Արհմիությունների ֆեդերացիայի ակումբը և ազատ արձակել Մուստաֆա էլ-Արիսին¹։ Այդ գործադուլին զորավիգ էին միջնակարգ և բարձրագույն կրթության հաստատությունների ուսանողները։

Հանրագումարի բերելով 1947—1949 թթ. իրադարձությունները, կարող ենք հզրակացնել, որ հայ աշխատավորական մասսաները և դեմոկրատական տարրերը պաշտպանում էին արաբ պրոգրեսիվ ուժերին և նրանց հետ միասին ակտիվորեն պայքարում ներքին ռեակցիայի և անգլո-ամերիկյան իմպերիալիստների դեմ։

* * *

Սիրիայում անգլո-ամերիկյան իմպերիալիստական հակասությունները առավել սրությամբ դրսևորվեցին 1949 թ.։ Այդ արտահայտվում էր, մի կողմից «մեծ Սիրիայի» ծրագրի դեմ ամերիկյան իմպերիալիզմի խանգարիչ միջոցառումներով, մյուս կողմից էլ Արամկոյի պլանների իրագործման դեմ բրիտանական իմպերիալիզմի հարուցած դժվարություններով։

Հայտնի է, որ Սիրիայի պառլամենտական ընտրությունները, որոնք տեղի տվեցան 1947 թ. հուլիսի 7-ին, չարդարացրին անգլո-ամերիկյան իմպերիալիզմի ակնկալությունները։ Սիրիայի ազգային պարտիան, որը վարում էր պրո-իմպերիալիստական քաղաքականություն, ծանր պարտություն կրեց։

Սիրիայի հայությունը կարողացավ իր կամքն արտահայտել շնորհիվ այն բանի, որ ընտրությունները տեղի ունեցան համեմատաբար խաղաղ մթնոլորտում։ Սիրիահայ դեմոկրատական ճակատի թեկնածուն ընտրվեց պառլամենտի դեպուտատ։ Հալեպի միջարք հայկական թաղերում՝ Համիդիե, Մեյդան, Շեյխ Մագսուտ, Դավուդիե, Արզուբ, Հյուլլուկ, Սուլեյմանիե և այլն, որտեղ դաշնակները հույս ունեին ստանալ ձայների 80%-ը, ճնշող մեծամասնությամբ քվեարկել էին Սիրիահայ դեմոկրատական ճակատի թեկնածուի օգտին²։

Ընտրությունների հետևանքով իշխանության գլուխ անցավ Սիրիայի ժողովրդական պարտիան, որը երկրի անկախությունը պաշտպանելու համար թույլ չէր տալիս Արամկոյի նավթամուղի

¹ «Զարթոնք», Բեյրութ, 16 նոյեմբերի, 1949 թ.։

² «Ժողովրդի ձայն», Բեյրութ, 25 հուլիսի, 1947 թ.։

անցկացումը և միաժամանակ հակադրվում էր «մեծ Սիրիայի» ծրագրի իրագործմանը:

1948 թ. արար-հրեական պատերազմի հետևանքով, Պաղեստինի տերիտորիայի մի մասի՝ Անդրհորդանանի կցումից հետո, առաջին պլան քաշվեց Սիրիայի և Հորդանանի միացման խնդիրը, իբրև գործնական քայլ «մեծ Սիրիայի» ստեղծման ճանապարհի վրա: Այդ ուղղությամբ բրիտանական իմպերիալիզմի գործադրած ճնշումներից պաշտպանվելու համար, ժողովրդական պարտիայի կառավարությունն ստիպված ամերիկյան իմպերիալիզմին զիջումներ կատարելու ուղին ընտրեց:

1949 թ. մարտի 30-ին, երբ այդ բանակցություններն ավարտվում էին հօգուտ Արամկոյի, տեղի ունեցավ Սիրիայի առաջին պետական հեղաշրջումը, գնդապետ Հյուանի Ջաիմը պաշտոնանկ արեց ռեսպուբլիկայի պրեզիդենտին, ցրեց պառլամենտը և երկրում հաստատեց զինվորական դիկտատուրա: Արաբ հրապարակախոս Ժ. Օ. Շաթթարը գրում էր. «Անգլիան, Արամկոյի Սուրիո հողամասն անցնելու արտոնագիր-համաձայնագրի նախօրյակին, առաջացուց և հաջողացուց Սուրիո առաջին պետական հարվածը Հյուանի Ջաիմի գլխավորությամբ¹: Գործելով բրիտանական իմպերիալիզմի դիրեկտիվներով, Հյուանի Ջաիմը Սիրիայի կապերը սերտացրեց Իրաքի, Հորդանանի և Թուրքիայի հետ, ի նախապատրաստություն մեծ Սիրիայի ծրագրի իրագործման²:

Սակայն բրիտանական իմպերիալիզմի այդ մարիոնետը հետևողական չեղավ իր ստանձնած պարտավորությունների մեջ: Ապրիլի վերջերին նա հայտարարում էր, — «Բաղդադի և Ամմանի վեհապետները կկարծեն, որ ես արծաթե ափսեի մը վրա Սուրիո թագը իրենց պիտի նվիրեի, սակայն, հուսախափ եղան. սուրիական հանրապետությունը վեհապետներ չի ճանչնար և չի ուզեր մեծ Սուրիա. մենք ամեն կերպ պիտի պայքարինք այդ օտարամուտ ծրագրի դեմ»³: Ավելին. մայիսի կեսերին, Հյուանի Ջաիմի կառավարությունը հանդիսավոր կերպով հավանություն տվեց Արամկոյի առաջարկությանը⁴:

Բրիտանական իմպերիալիզմը դիմեց մի շարք միջոցառումների՝ խոստմնադրուժ գործակալին պատժելու համար: Նախ և առաջ, հունիսի կեսերին Իրաքը խզեց դիվանագիտական հարաբերություն-

¹ «Արաբառ», Բեյրութ, 30 ապրիլի, 1950 թ.:

² «Le Journal d'Egypte», Le Caire, 22 avril, 1949.

³ «Արաբառ», Բեյրութ, 29 ապրիլի, 1949 թ.:

⁴ Նույն տեղում, 20 մայիսի, 1949 թ.:

ները Սիրիայի հետ¹։ Հուլիսի 21-ին, լոնդոնում գումարվեց Մեր-
ձավոր արևելքի երկրներում հավատարմագրված բրիտանական դի-
վանագետների խորհրդակցությունը։ Ըստ Ժ. Օ. Շաթթարի, այդ
խորհրդակցությունը զբաղվել է Սիրիայի նոր իրադրությամբ և
վճռական որոշումներ ընդունել Հյուանի Զաիմի նկատմամբ²։ Օգոս-
տոսի 14-ին տեղի ունեցավ Սիրիայի երկրորդ պետական հեղաշր-
ջումը։ Մի ուրիշ գնդապետ, Սամի Հինավին ձերբակալեց Զաիմին,
և գնդակահարեց։ Շուտով, Իրաքը և Հորդանանը վերականգնեցին
իրենց դիվանագիտական հարաբերությունները Սիրիայի նոր իշ-
խանության հետ։ Սակայն անգլո-ամերիկյան իմպերիալիստները
շարունակում էին իրար ձեռքից չկտրել Սիրիան։ Դեկտեմբերի
19-ին, մի ուրիշ զինվորական, Ադիբ Չիչեքլին տապալեց Հինավի
հշխանությունը և հաստատեց իր դիկտատուրան, որը տևեց մինչև
1954 թվականը։

1949 թ. մարտ-դեկտեմբեր ամիսներին, Սիրիայում զգալի աշ-
խուժություն ցուցաբերեցին հայ և արաբ աշխատավորները։ Հյուանի
Զաիմի ղեկավարության դեկրետների դեմ՝ բողոքի համատեղ ցույցե-
րից հետո, Հալեպի ոստիկանությունը ձերբակալություններ կա-
տարեց հայ և արաբ աշխատավորության շրջանում³։ Արամկոյին
տրված մենաշնորհի դեմ աշխատավորական ելույթների առաջն
առնելու նպատակով, Զաիմը կալանքի վերցրեց 40 քաղաքացիների,
որոնցից 14-ը Հալեպաբնակ հայ աշխատավորներ էին⁴։ Երկրորդ
պետական հեղաշրջումից հետո, Սիրիայի քաղաքական բանտար-
կյալները, այդ թվում և կոմունիստները ազատ արձակվեցին, սա-
կայն, նոյեմբերի 15—16-ի պառլամենտական ընտրությունների
նախօրյակին նորից ձերբակալվեցին։ Այդ միջոցառումները պատ-
ճառ դարձան Սիրիայի մի շարք քաղաքներում ուսանողական և
բանվորական ցույցերի։ Ցուցարարները պահանջում էին վերջ տալ
երկրի ներքին գործերին բրիտանական միջամտություններին և չե-
ղյալ համարել Արամկոյին տրված իրավունքները։

* * *

Անգլո-ամերիկյան իմպերիալիզմի ներթափանցման հետևան-
քով սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական ծանր դրություն ստեղծ-
վեց Սիրիայի և Լիբանանի աշխատավորական մասսաների համար։

¹ «Արաբառ», Բեյրութ, 18 հունիսի, 1949 թ.։

² Նույն տեղում, 30 ապրիլի, 1950 թ.։

³ Նույն տեղում, 26 մայիսի, 1949 թ.։

⁴ Նույն տեղում։

Սիրիայում և Լիբանանում անասելի պայմաններ էին ստեղծվել աշխատավորության առաջավոր խավերի համար: Անգլո-ամերիկյան իմպերիալիստները և ռեակցիոն կառավարողները աշխատավորության դեմ օգտագործում էին իրենց գործակալներին, այդ թվում և դաշնակներին: Դաշնակները ոչ միայն հալածում, հետապնդում և ոստիկանության դատաստանին իբրև կոմունիստ ներկայացնում էին հայ ազնիվ մարդկանց, այլև մահափորձ էին կազմակերպում ակտիվ դեմոկրատների դեմ: Դաշնակ տեռորիստների հարձակման զոհ գնացին հայրենասեր երիտասարդներ Հ. Մահսեբեջյանը¹, Ա. Նդիայանը և Տ. Թադևոսյանը²: Դաշնակներն ագրեսիվ էին նաև Սիրիայում:

1949 թ. վերջերին Լիբանանի ԿՊ ԿԿ-ը նշում էր, — «Լիբանանի բանվոր դասակարգը իր օրավարձերն ու իրավունքները պաշտպանելու համար օտար ընկերությանց և մեծ կեղեքիչներու հարձակումներու դեմ, կառավարական հալածանքին տւ բռնությանց դեմ, կսարքն գործադուլներ ու ցույցեր [հյուսվածեղենի և այլ մարզի աշխատավորներու գործադուլները Պեյրութի մեջ, բանվորական ցույցերը Թրիփոլիի ու Պեյրութի մեջ]: Գյուղացիները ելույթներ կունենան ավատապետներու խժդժությանց դեմ [գյուղացիներու կռիվները հարավի մեջ ընդդեմ հողերու հափշտակման ավատապետներու կողմէ], երկրագործական արտադրանքի գիններու նվազեցման դեմ [հազարավոր գյուղացիներու ցույցը Պեքաայի մեջ], որ կկատարվի ամերիկյան պահածոներու մրցակցության հետևանքով: Կանանց, երիտասարդության, մտավորականության և ամբողջ ժողովրդական մասսաներուն մեջ կծավալի պայքարը ի ինդիր խաղաղության [խաղաղության միջազգային օրվա առթիվ սարքված ցույցերը Պեյրութի, Թրիփոլիի, Նապաթիեի և Լիբանանի այլ շրջաններուն մեջ]: [...] Նույն ատեն կզորանա ժողովուրդին ատելությունը ընդդեմ ամերիկյան իմպերիալիզմին և անոր գործակից անգլիական ու ֆրանսական իմպերիալիզմներուն, որոնք օր ըստ օրե ավելի կատաղությամբ իրարու հետ կմրցին ստրկացնելու համար Լիբանանը, կողոպտելու համար անոր հարստությունները, զայն ենթարկելու իրենց պատերազմական-զինվորական ծրագիրներուն [Ամերիկայի, Անգլիայի, Ֆրանսիայի հետ ստրկացուցիչ ծրագիր, Հավաքական ապահովության ծրագիր, Իրաք-սու-

¹ «Արարատ», Բեյրութ, 3 հուլիսի, 1949 թ.:

² Նույն տեղում:

րիական միության ծրագիր, որուն կուզվի կցել նաև Լիբանանը, Քրիստոնեական «ազգային հայրենիքի» ծրագիր, և այլն...»:

Ի տես տնտեսական կացության վատթարացման, անգործության ծավալումին¹, առևտուրի լճացման, սնանկություններու բազմացման, ապրուստի ընդհանուր մակարդակի անկման, ամերիկյան և այլ մրցակցության հետևանքով ազգային արդյունաբերության և երկրագործության շնչահեղձության, ժողովրդային զայրույթը կաճի կառավարող քլիքի դեմ, որը դավաճանություններով, խարդախությանմբ ու կողոպուտով զբաղած է, իմպերիալիզմի ու օտար ընկերությանց կամակատարը եղած է և ոչինչ կրնե երկրին պահանջները իրագործելու համար²: Դրությունը գրեթե նույնն էր Սիրիայում:

Այդպիսին էր ներքին դրությունը, երբ, 1949 թ. վերջերում, համարյա միաժամանակ, գումարվեցին Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիստական պարտիաների պլենումները, որոնք խոշոր նշանակություն ունեցան ազգային-դեմոկրատական պայքարի հետագա վերելքի համար³:

Լիբանանի ԿՊ ԿԿ-ի պլենումի որոշումները, որոնց հավանություն էին տվել նաև հայ աշխատավորության առաջավոր խավերը, օբյեկտիվորեն մատնանշում էին ազգային-դեմոկրատական ազատագրության պայքարի ուղին:

Անդրադառնալով այդ պայքարին, ԼԿՊ ԿԿ-ի պլենումը հայտարարում էր, որ կոմպարտիայի գլխավոր առաջադրանքներից մեկն է ազգային անկախության նվաճումը⁴, «Վերջ տալ իմպերիալիզմի և անոր գործակալներուն տիրապետության, իմպերիալիզմի զինակից և անոր գլխավոր հենարան ավատապետության մնացորդներուն, և այդպիսով սոցիալիզմի համար ճամփա բանալ»: Այդ նպատակը «իրագործելու ընդունակ միակ ուժը Լիբանանի բանվոր դասակարգն է, դաշնակցած գյուղացիական մասսաներուն և քաղաքի

1 Ըստ Բեյրութի «Զարթոնք» թերթի [22 նոյեմբերի 1949 թ.] արաբական մամուլից քաղած տեղեկության 30.000 գործազուրկ կար Լիբանանում:

2 «Ժողովուրդի պայքարը», Լիբանանի կոմունիստ կուսակցության կենդրոնական կոմիտեի որոշումները: Հրատարակություն [մեքենագրված] Սուրիո և Լիբանանի կոմունիստ կուսակցությանց, 1950 թ. № 12, էջ 1—2:

3 Մենք կանգ կառնենք Լիբանանի կոմպարտիայի ԿԿ-ի պլենումի որոշումների վրա, ի նկատի ունենալով այն իրողությունը, որ դրանք, բացի տեղական բնույթի մի շարք խնդիրներից, հիմնականում նույնանում են Սիրիայի ԿՊ ԿԿ-ի պլենումի որոշումների հետ:

4 «Ժողովուրդի պայքար», էջ 7:

ու գյուղի բոլոր աշխատավորներու հետ, և այն գլխավոր ուժը, առանց որոնց աջակցության կարելի չէ հաղթել, ատիկա համաշխարհային հակաիմպերիալիստական ճակատն է, խաղաղության, դեմոկրատիայի ու սոցիալիզմի ճակատը, գլխավորությամբ Սովետական Միության»¹։

Դատապարտելով արատավոր այն մտայնությունը, որ իբր թե «ազգային-դեմոկրատական ազատագրության իրագործումը միայն ու միայն գլուխ կհանվի միջազգային գործոններու ուժով՝ առանց ժողովրդի ակտիվ մասնակցության», ԿԿ պլենումը շեշտում էր, որ «Խորաքանչյուր ժողովրդի ազատագրությունը արդյունք էր իր պայքարին»², և ժողովրդական մասսաներից պահանջում էր պայքարի ասպարեզ իջնել «...ի խնդիր իմպերիալիզմի տիրապետության տակ գտնվող եկամտի աղքատներու քարյուղ, դրամատոմ, երկաթուղի, դրամանիշ, էլեկտրականություն, ռեժիս³, նավահանգիստ՝ ազգայնացման...»⁴։ Բացի այդ, ընդգծելով Սովետական Միության արտաքին քաղաքականության դերը գաղութային և կիսագաղութային կախյալ ժողովուրդների ազգային անկախության պայքարում, ԿԿ-ի պլենումը հաստատում էր, որ «ոչ մեկ ժողովուրդ, ներկա պատմական պահուն չի կարող իր ազգային գերիշխանությունն ու ազատությունները պահպանել առանց հենվելու Սովետական Միության վրա, առանց անոր աջակցության... Այս տեսակետի ամեն ուրացում կառաջնորդե դեպի ազգային դավաճանություն...»⁵։

Բարձր գնահատելով յուրաքանչյուր երկրում թեկուզ անջատաբար գործող հակաիմպերիալիստական շարժումների օգուտը դեմոկրատիայի ու սոցիալիզմի համար մղվող համաշխարհային պայքարում, պլենումը նշում էր, որ «ազգային-ազատագրական շարժումներու զարգացումը գաղութային ու կախյալ երկրները դարձուց իմպերիալիզմը խաղաղության... հակաիմպերիալիստական ճակատին աջակցող գործոն մեծ ուժ... Մասսայական այս պայքարի կարևորությունը հոն է, որ անիկա կխաղաղե համաշխարհային իմպերիալիզմը իր հենարաններեն մեկուն մեջ, իր ճակատներեն մեկում վրա, և հետևաբար կսատարե իմպերիալիզմի անխուսափելի փլուզման գործին»⁶։

¹ «Ժողովրդի պայքար», էջ 4։

² Նույն տեղում, էջ 7։

³ Մխախտի մոնոպոլիստական ընկերություն։

⁴ «Ժողովրդի պայքար», էջ 4։

⁵ Նույն տեղում, էջ 7—8։

⁶ Նույն տեղում, էջ 8։

Լիբանանի ռազգային իրական անկախության իրականացումը խաղաղության համար մղվող պայքարի հետ կապելով, պլենումը դատապարտում էր կառավարող կլիկի սպառազինման քաղաքականությունը, որը «ուրիշ բան չէ, եթե ոչ իմպերիալիստներու պատերազմական-հարձակողական նպատակներուն ենթարկվածության արդյունք»... Զինումի կառավարական քաղաքականության իրական նպատակն է ամրացնել ու ընդարձակել հակաժողովրդական ճնշումի սարսափի մեքենան, ինչ որ կնշանակե երկիրը ծանրաբեռնել դրամական նոր ծախսերով և ժողովուրդը՝ նոր տուրքերով¹։ Պլենումը կոչ էր անում ժողովրդական մասսաներին անհաշտ պայքար մղել Լիբանանի տերիտորիայում ռազմական բազաներ հաստատելու ամերիկյան պլանների դեմ։

Պլենումը եզրակացնում էր, որ ռազգային-դեմոկրատական ազատագրության ճեղք ուղի կա, այն է՝ ժողովրդական ուժերը համախմբել և միայն ապավինած սեփական ուժին, ժողովրդական միության ու համերաշխության, լուրջ պայքարի դուրս գալ ընդդեմ իմպերիալիզմի և ավատապետության²։ Այդ պայքարը լավագույն ձևով կազմակերպելու և վարելու համար, պլենումը առաջարկում էր կազմել ռազգային-դեմոկրատական ճակատ, միավորելով բանվորների, գյուղացիների, արհեստավորների, ուսանողների, ինտելիգենցիայի, մանր ու միջակ առևտրականների ու արդյունաբերողների տարբեր խավերը³։

Լիբանանի ԿՊ ԿԿ-ի որոշումները հզոր թափ հաղորդեցին աշխատավորական շարժումներին։ 1950 թ. հունվարի 12-ին Բեյրութում տեղի ունեցան բանվորական ցույցեր Մուատաֆա էլ-Արիսի դատավարության դեմ բողոքելու համար։ Իսկ հունվարի 19-ին, Տրիպոլիում ցուցարարները բախվեցին ոստիկանության հետ, 27 աշխատավորներ կալանավորվեցին։ Հունվարի 29-ին, Բեյրութում ամերիկյան ռազմական շորտեր կետի կազմակերպության և կառավարության միջև կնքված համաձայնագրի դեմ աշխատավորների և ուսանողների ցույցերը ենթարկվեցին ոստիկանության գրոհին, սպանվեց 1 և վիրավորվեց 6 ցուցարար⁴։ Հունվարի 31-ին, Տրիպոլիում տեղի ունեցան աշխատավորական և ուսանողական ցույցեր ընդդեմ Բեյրութի ոստիկանության վայրագությունների-

1 «Ժողովուրդի պայքար», էջ 6։

2 Նույն տեղում, էջ 11։

3 Նույն տեղում, էջ 12։

4 «Զարթոնք», Բեյրութ, 23 փետրվարի 1950 թ.։

վիրավորվեցին 3 և ձերբակալվեցին 40 ցուցարարներ: Փետրվարի 19-ին Զահեում կայացան բանվորա-գյուղացիական նոր ցույցեր, իսկ մարտի 12-ին Բեյրութում կանանց ցույցեր էլ-Արիսի կնոջ գլխավորությամբ: Աշխատավորական ելույթներ տեղի ունեցան նաև Կորեայի պատերազմի և ԱՄՆ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, Ֆրանսիայի մայիսյան հայտարարության դեմ: Մայիսյան հայտարարությունը, որը վկայում էր այդ տերությունների իմպերիալիստական դիտավորությունների մասին, խոր ընդվզում առաջացրեց նաև Սիրիայում: Դամասկոսում, Հալեպում, Հոմսում և այլ քաղաքներում տեղի ունեցան վիթխարի ցույցեր, որոնց ընթացքում ձերբակալվեցին 100, և սպանվեցին բազմաթիվ ցուցարարներ: Ամբողջ 1950 թվականի ընթացքում չի անցել մի շաբաթ, որ բանվորական, գյուղացիական, ուսանողական ելույթներ տեղի չունենային Սիրիայում և Լիբանանում:

1950—1951 թթ. Սիրիայում և Լիբանանում հզոր վերելք ապրեց նաև խաղաղության կողմնակիցների շարժումը: Ստոկհոլմի խաղաղության կոչը ստորագրողների թիվը 1951 թ. վերջերին Լիբանանում հասավ 200.000-ի, Սիրիայում՝ 265.000-ի: Ուշագրավն այն էր, որ խաղաղության կողմնակիցների կոչը ստորագրեցին նաև բուրժուազիայի ականավոր ներկայացուցիչներ, բազմաթիվ հասարակական և պետական գործիչներ, բժիշկներ, իրավաբաններ, արդյունաբերողներ և այլ զբաղմունքի տեր մարդիկ: Սիրիայի և Լիբանանի խաղաղության կողմնակիցները հատուկ պատգամավորությամբ մասնակցեցին 1951 թ. Բեռլինի երիտասարդական ֆեստիվալին:

Բացի այդ, խաղաղության կողմնակիցները ակտիվ պայքար էին մղում Լիբանանն ու Սիրիան ազդեցիվ բռնկների և պակտերի մեջ ներգրավելու անգլո-ամերիկյան պլանների դեմ: Նրանք բողոքի հսկայական ցույցերով հանգես եկան միջին արևելքի բրիտանական զինված ուժերի հրամանատար գեներալ Բրիան Ռոբերտսոնի Բեյրութ և Դամասկոս այցելության դեմ: 1951 թ. փետրվարի 5-ին Բեյրութում հայ և արաբ բազմահազար խաղաղության կողմնակիցներ համախմբվելով Մաարատ հրապարակում գոչում էին «գեներալ, կորեք Լիբանանից»: Ձերբակալված ցուցարարների թվում կային բազմաթիվ հայ աշխատավորներ՝ Ղ. Քեստաքյան, Ժ. Իշխանյան, Հ. Լեշկյան, Գ. Գալուստյան և ուրիշներ: Գեներալ Ռոբերտսոնի դեմ ցույցեր տեղի ունեցան նաև Դամասկոսում, Հոմ-

1 «Զարթոնք», Բեյրութ, 7 փետրվարի 1951 թ.:

սում և Հալեպում: Այնուամենայնիվ, հոկտեմբերի 13-ին ԱՄՆ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, Ֆրանսիայի և Թուրքիայի կառավարությունները հրապարակեցին «Միջին արևելյան հրամանատարություն» ստեղծելու պլանը, որի հիմնական նպատակն էր արաբական երկրները ստրկացնել «Միջին արևելքը օտար ագրեսիայից պաշտպանելու» կեղծ պատրվակի տակ: Այդ պլանը, որը նախատեսում էր օտարերկրյա զինված ուժերի տեղադրումը արաբական երկրներում, ունեցավ անփառունակ վախճան, այն մերժեցին Եգիպտոսի, Իրաքի, Սիրիայի, Լիբանանի, Սաուդական Արաբիայի ժողովուրդները:

Այդ իրողության հակառակ, անգլո-ամերիկյան իմպերիալիստները տակավին փափայում էին «Միջին արևելյան հրամանատարություն» պլանը իրագործելու հույսերը: Նրանք փորձում էին մի կողմից վարձաված թերթերի միջոցով նպաստավոր հասարակական կարծիք ստեղծել այդ պլանի նկատմամբ, մյուս կողմից համառորեն, բոլոր միջոցներով աշխատում էին տարհամոզել պետական գործիչներին: 1952 թ. ապրիլին, այդ կարգի առաջնությունը Բեյրութ ժամանեց Իսպանիայի արտաքին գործերի մինիստր Մարթին-Արտախոն: Ապրիլի 6-ին, Բեյրութի Մաարատ հրապարակում հայ և արաբ աշխատավորների համատեղ ցույցեր տեղի ունեցան Արտախոյի այցելության դեմ, ոստիկանությունը ցրեց ցուցարարներին և մեծ թվով աշխատավորների վերցրեց կալանքի¹: Ապրիլի 7-ին, ցույցերը վերսկսվեցին հայկական թաղերում: Դաշնակ զինված խմբերը, որոնք ջերմեռանդությամբ մասնակցում էին ոստիկանության հակաժողովրդական միջոցառումներին, հարձակվեցին Կարաճաթի թաղի հայ և արաբ ցուցարարների վրա: Դաշնակի հարվածներ ստացան Գեորգ Տեր Նիկողոսյանը և ուրիշ հայ աշխատավորներ, սպանվեց մի արաբ ցուցարար²: Կարաճաթի թաղի դեպքերը լայն արձագանք գտան արաբական մամուլում, «Տելեգրաֆ», «էլ-Բայրա», «էլ-Շարկ», «էլ-Հատիֆ» և ուրիշ թերթեր, տեղ տալով բանվորական, ուսանողական և երիտասարդական կազմակերպությունների բողոքներին, պահանջում էին լուծարել ենթարկել Դաշնակցությունը³: Վերջապես, 1952 թ. օգոստոսին, անգլո-ամերիկյան իմպերիալիստները, հրաժարվելով Միջին արևելյան հրամանատարություն ստեղծելու պլանից, որդեգրեցին Միջին արևելքի պաշտպանության

¹ «Զարթոնք», Բեյրութ, 9 ապրիլի 1952 թ.:

² Նույն տեղում, 11 ապրիլի 1953 թ.:

³ Նույն տեղում, 18 ապրիլի 1952 թ.:

կազմակերպություն ստեղծելու ծրագիրը, որը նույնպես դատապարտվեց ձախողման, շնորհիվ աշխատավորական մասսաների անհաշտ պայքարի:

1952 թ. վերջերին անգլո-ամերիկյան իմպերիալիստները խոշոր պարտություն կրեցին նաև Քեշարա էլ-Խուրիի հակաօղոժորդական ռեժիմի տապալումով: Տակավին 1950—1951 թթ. աճ ծավալը, որ ստացել էին օղոժորդական շարժումները անգլո-ամերիկյան իմպերիալիզմի դեմ, այն թափը, որով աճում էին դժգոհությունները կառավարող կլիկի դեմ, պարզորեն ցույց էին տալիս, որ հեռու չէ էլ-Խուրիի ռեակցիոն իշխանության լիկվիդացումը: 1951 թ. ապրիլի 15-ի պառլամենտական ընտրություններն առավել ևս վարկարեկեցին էլ-Խուրիի կլիկին, որը, դեմոկրատական ազատ ընտրություններ կատարելու խոստման հակառակ, բանակի ու ոստիկանության վրա հենվելով, սարսափի ու հալածանքի մթնոլորտում նորից պառլամենտ առաջնորդեց իմպերիալիզմի մի շարք վարձկանների, խոշոր կալվածատերերի, ֆեոդալների և այլն: Լիբանանի ներքին օպոդիցիստն, որը 1948—1949 թթ. հակադեմոկրատական հալածանքների հետևանքով քայքայվել էր, այդ ընտրություններից հետո նորից կազմակերպվելով ասպարեզ իջավ պարզ ու մեկին առաջադրությամբ՝ տապալել էլ-Խուրիի հակաօղոժորդական իշխանությունը: Կարճ ժամանակամիջոցում, օպոդիցիստին հաջողվեց ի մի բերել, բացի զովմի, դաշնակցություն և մի շարք այլ աննշան խմբակցություններից, բոլոր բուրժուական և մանրբուրժուական պարտիաներին, և կազմել Ազգային միասնության ճակատը, որի միջոցառումներին մասնակցում էին, թեև ոչ պաշտոնապես, նաև Լիբանանի կոմունիստական պարտիան, Արհմիությունների ֆեդերացիան և խաղաղության շարժման կողմնակիցները: 1952 թ. սեպտեմբերի տասնօրյա համընդհանուր գործադուլը և աշխատավորական ելույթները հանդիսացան էլ-Խուրիի ռեժիմին տրված վերջին և վճռական հարվածները: Սեպտեմբերի 22-ին, իր դեպուտատների ճնշող մեծամասնության... թախանձանքներին հակառակ, Քեշարա էլ-Խուրին հրաժարվեց Լիբանանի պրեզիդենտի պաշտոնից, որը վարում էր 1943 թվականից ի վեր:

Իսկ Սիրիայում, Ադիբ Չիչեքլիի զինվորական դիկտատուրայի դեմ բուրժուական տարրեր խավերի և աշխատավորական մասսաների պայքարը շարունակվեց մինչև 1954 թվականը:

1947—1952 թթ. Սիրիայում և Լիբանանում գործող ազգային-դեմոկրատական շարժումներին հայ աշխատավորության մասնակ-

ցության հարցի հետազոտումը ցույց է տալիս, որ այդ երկրների հայությունը չի ապրում ազգային-կրոնական ինքնամիտի համայնքի մեկուսացված կյանքով, այլ, սոցիալ-տնտեսական սերտ կապերով զոդված լինելով արաբ ժողովրդի հետ, նրա կողքին հանդես է գալիս իմպերիալիզմի և տեղական կեղեքիչների դեմ, ի պաշտպանություն ազգային անկախության, ի խնդիր խաղաղ ու բարօր կյանքի ստեղծման: Այդ պայքարի առաջապահ ջոկատ է հանդիսանում արաբ և հայ աշխատավորությունը: Անառարկելի իրողություն է նաև այն, որ արաբ ժողովուրդների քաղաքական և տնտեսական անկախության պայքարում միասնական ճակատով հանդես գալով, հայ աշխատավորական մասսաները նպաստում են հայ-արաբական դարավոր բարեկամության ամրապնդմանը:

О. ТОПУЗЯН

УЧАСТИЕ АРМЯНСКИХ ТРУДЯЩИХСЯ
В НАЦИОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ
ДВИЖЕНИЯХ СИРИИ И ЛИВАНА
1947—1952 года

Р е з ю м е

На основе армянских, арабских и французских материалов в статье показываются совместные выступления арабских и армянских трудящихся масс Сирии и Ливана против империализма и реакции, в защиту национальной независимости этих стран, за установление демократического строя. Приводятся также многочисленные факты о засилии американских монополий в Сирии и Ливане, о совместной борьбе арабских и армянских трудящихся против британского плана создания «Великой Сирии».